

RYSZARD ZIĘBA
Warszawa

WSPÓLPRACA SUBREGIONALNA W EUROPIE ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ PO ZIMNEJ WOJNIE

I. POJAWIENIE SIĘ UGRUPOWAŃ SUBREGIONALNYCH NA MAPIE POLITYCZNEJ EUROPY

W warunkach załamywania się systemu politycznego realnego socjalizmu w państwach Europy Środkowej i Wschodniej oraz pojawienia się pierwszych symptomów rozpadu bloku radzieckiego zaczęły powstawać nowe, na ogół mało sformalizowane formy wielostronnej współpracy państw leżących na styku Wschodu i Zachodu. Nowe ugrupowania mają zasięg subregionalny, jeśli rozpatrujemy je w kontekście ogólnoeuropejskim, czyli regionalnym. Ten „nowy regionalizm” stopniowo wypełniał lukę, jaka wyłaniała się w środku Europy, w miarę znikania blokowych struktur, takich jak Układ Warszawski i Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

Głównymi przesłankami skłaniającymi państwa europejskie, w większości postsocjalistyczne, do zawiązywania ugrupowań subregionalnych były:

- zapobieżenie ekspansji zjednoczonych Niemiec i Rosji na teren Europy Środkowej;
- chęć wypełnienia swoistej „próżni bezpieczeństwa” powstałej w rezultacie rozpadu bloku wschodniego;
- dążenie do ułatwienia i przyspieszenia integracji polityczno-wojskowej i gospodarczej z instytucjami systemu zachodniego;
- potrzeby rozwiązywania problemów natury gospodarczej, ekologicznej i kulturowej w subregionach;
- tradycje współpracy w epokach poprzednich, np. na obszarze monarchii habsburskiej czy na terenie państw bałtyckich (tzw. Ententa Bałtycka w okresie międzywojennym);
- doświadczenia współpracy elit opozycyjnych w schyłkowym okresie realnego socjalizmu (np. współdziałanie polskiego KOR-u i czechosłowackiej Karty 77);

– sugestie wysuwane przez byłych sowietologów, Wspólnotę Europejską i rządy państw zachodnich¹.

Wymienione przesłanki doprowadziły do wykształcenia się nowych, na ogół mało sformalizowanych, form współpracy wielostronnej w Europie Środkowej i Wschodniej oraz na obszarach przyległych.

Ze względu na kryterium czasu ich powstawania można je wymienić w następującej kolejności:

– Inicjatywa Środkowoeuropejska (IŚE) powstała na bazie utworzonej 11 listopada 1989 r. grupy *Quadrangonale*. Od maja 1990 r. funkcjonowała *Pentagonale*, od lipca 1991 r., już z udziałem Polski – *Heksagonale*, a od lipca 1992 r. jako IŚE. Od listopada 1996 r. w skład tego ugrupowania wchodzi 16 państw, w tym 2 państwa członkowskie Unii Europejskiej: Włochy i Austria.

– Grupa Wyszehradzka, zapoczątkowała działalność 9 kwietnia 1990 r. od spotkania w Bratysławie przywódców i parlamentarzystów Czecho-Słowacji, Węgier i Polski. W związku z podziałem Czecho-Słowacji i niechęcią polityków czeskich do kontynuowania współpracy czterostronnej wystąpił kilkuletni impas we współdziałaniu politycznym w ramach Grupy; rozwijała się natomiast owocnie współpraca gospodarcza w ramach utworzonej 21 grudnia 1992 r. *CEFTA*. Podejmowane od początku 1997 r. wysiłki w celu ożywienia Grupy Wyszehradzkiej zaowocowały w 1999 r. przyjęciem nowego programu współpracy i spotkaniami na najwyższym szczeblu.

– Rada Bałtycka, złożona z Litwy, Łotwy i Estonii, rozpoczęła w sposób nieformalny działalność jako ugrupowanie konsultacyjne wiosną 1990 r., kiedy państwa te zapoczątkowały proces „wychodzenia” z ZSRR. Na szczeblu szefów rządów i prezydentów funkcjonuje od 1994 r.

– Rada Państw Morza Bałtyckiego, została utworzona 6 marca 1992 r., jako organ międzyrządowy, rozwijającej się od września 1990 r., współpracy państw leżących nad Bałtykiem. Punktem wyjścia jej działalności były zagadnienia ochrony środowiska naturalnego Morza Bałtyckiego.

– Czarnomorska Współpraca Gospodarcza (*BSEC*) została zainaugurowana 25 czerwca 1992 r. spotkaniem na szczycie przywódców 11 państw basenu Morza Czarnego, Bałkanów i Zakaukazia. 5 czerwca 1998 r. podjęto decyzję

¹ Szerzej zob.: R. Zięba, „Nowy regionalizm” w *Europie a Polska*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 1-2/1992, s. 26-27; Ch. Reus-Smit, *Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe*. „Millennium” nr 1, Spring 1992, s. 26-28; V. Fiala, *Regionální spolupráce ve střední Evropě*. „Politologická revue” (Praha), nr 1/1995, s. 53; K. B. Jansen, *The Baltic Sea in the Post-Cold War World*. „Naval War College Review” nr 4, Autumn 1993, s. 29-41; L. Bilman, *The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy*. „Perceptions” (Ankara) nr 3, September-November 1998, s. 74-75; R. Platzöder, Ph. Verlaan (ed.), *The Baltic Sea: New Developments in National Policies and International Cooperation*. The Hague 1996, s. 363-471; Ch. Gati, *East-Central Europe: The Morning After*. „Foreign Affairs” nr 5, Winter 1990/1991, s. 144-145.

o przekształceniu tej struktury w pełną organizację międzynarodową pod dotychczasową nazwą. Obserwatorem w *BSEC* jest m.in. Polska.

– Euroarktyczny Region Morza Barentsa (*BEAR*), utworzyły rządy Norwegii, Szwecji, Danii, Islandii, Finlandii i Rosji oraz Komisja Europejska w dniu 11 stycznia 1993 r. podpisaniem deklaracji w Kirkenes. Jest to specyficzna, dwupoziomowa struktura współpracy, która na poziomie międzyrządowym jest realizowana przez Euroarktyczną Radę Morza Barentsa (*BEAC*), a na szczeblu lokalnym na podstawie odrębnie zawartych porozumień z udziałem miejscowej ludności – między lokalnymi jednostkami samorządu terytorialnego północnej Norwegii, Szwecji, Finlandii i Rosji – przez Radę Regionalną. Uczestnikiem współpracy na szczeblu ministerialnym jest także – jako obserwator – Polska.

– Rada Arktyczna, utworzona 19 września 1996 r. na spotkaniu ministrów do spraw ochrony środowiska Kanady, USA, Rosji, Islandii, Szwecji, Finlandii i Danii. Ugrupowanie to stanowi kontynuację i instytucjonalizację rozwijanej wcześniej współpracy ekologicznej. Od września 1998 r. w Radzie Arktycznej uczestniczy również Polska jako obserwator.

2. UGRUPOWANIA SUBREGIONALNE JAKO MECHANIZMY KONSULTACJI POLITYCZNYCH

Obserwacja działalności ugrupowań subregionalnych wskazuje, że pełnią one rolę kanałów wymiany informacji i prowadzenia konsultacji między państwami uczestniczącymi. Spotkania przywódców państw, ministrów spraw zagranicznych i innych przedstawicieli rządów służą informowaniu partnerów i omawianiu spraw będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Właściwie wszystkie ugrupowania subregionalne stanowią mechanizmy konsultacji, obejmujące m.in. zagadnienia bezpieczeństwa. Przedmiotem wymiany poglądów – w trakcie regularnie odbywających się i sporadycznie organizowanych spotkań przedstawicieli państw uczestniczących obok zagadnień bieżących, sektorowej współpracy gospodarczej i w dziedzinach społecznych – są wyzwania dla polityki bezpieczeństwa państw uczestniczących oraz kluczowe problemy bezpieczeństwa międzynarodowego².

Litwa, Łotwa i Estonia od wiosny 1990 r. prowadzą intensywne konsultacje polityczne. Dla tego celu reaktywowały Radę Bałtycką. Pierwsze ich uzgodnienia dotyczyły koordynowania kolejnych działań w procesie uniezależniania się od ZSRR, łagodzenia skutków zastosowanej wobec nich przez Moskwę blokady gospodarczej i wycofania wojsk rosyjskich z terytoriów tych państw. Następnie

² Por. A. J. K. Bailes, *Sub-Regional Organizations: The Cinderellas of European Security*. „NATO Review” nr 2, March 1997, s. 27-31.

podjęły skoordynowane zabiegi o wejście do NATO i Unii Europejskiej. Pewnym sukcesem dyplomatycznym trzech państw bałtyckich było podpisanie w dniu 16 stycznia 1998 r. Karty Partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi, w której uzyskały poparcie Waszyngtonu dla swych aspiracji do przystąpienia do wszystkich europejskich i euroatlantryckich instytucji, w tym do NATO i Unii Europejskiej³.

Innym typowym ugrupowaniem konsultacyjnym jest Grupa Wyszehradzka⁴. Od początku zawiązania współpracy Polska, Czecho-Słowacja i Węgry organizowały trójstronne, a po rozpadzie Czecho-Słowacji czterostronne, konsultacje między ministerstwami spraw zagranicznych, obrony i spraw wewnętrznych. Pierwsze rozmowy poświęcone były wypracowaniu formuły współdziałania. Na roboczym spotkaniu szefów dyplomacji trzech państw w Budapeszcie 21 stycznia 1991 r. osiągnięto konsens w sprawie zasad współdziałania trójstronnego, które następnie zaaprobowali prezydenci Polski – Lech Wałęsa i Czecho-Słowacji – Václav Havel oraz premier Węgier – József Antall na spotkaniu w Budapeszcie i Wyszehradzie w dniach 12-15 lutego 1991 r. Wówczas ustalono, że współdziałanie trzech państw nie będzie miało charakteru organizacji międzynarodowej, lecz formę regularnych konsultacji i rzeczowej współpracy w dziedzinach wspólnego zainteresowania.

Dążąc do zinstytucjonalizowania zacieśniającego się współdziałania, trzy państwa środkoeuropejskie postanowiły zawrzeć między sobą dwustronne traktaty polityczne. Polska zabiegała, aby klauzule odnoszące się do spraw bezpieczeństwa wnosily coś więcej niż tylko wyrzeczenie się agresji i wzajemne konsultacje; zaproponowała, by były one „symetryczne” w każdym z trzech traktatów (Polska – CSRF, Polska – Węgry, CSRF – Węgry), tak aby mogły stać się załącznikiem sieci składającej się na przyszły system bezpieczeństwa. Pomysł ten w zasadzie popierała Czecho-Słowacja, natomiast Węgry sprzeciwiły się mu żeby uniknąć osądzenia o budowanie „wyłącznie regionalnego sojuszu”. W trakcie spotkania na szczycie w Krakowie 6 października 1991 r. podpisano tylko dwa układy: między Polską a Czecho-Słowacją o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjaz-

³ Zob. S. Michałowski, *Problem bezpieczeństwa państw bałtyckich*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 1/1998, s. 53-56.

⁴ Szerzej zob. M. A. Vachudová, *The Visegrád Four: No Alternatives to Cooperation*. „Radio Free Europe/Radio Liberty (RFL/RL) Research Report 2” nr 34 (27 August 1993), s. 38-47; J. Stepanovsky, *Co-operation within the Central European „Visegrad Group”: A Czech Perspective*. Paper presented at the 36th Annual Convention of the International Studies Association, Chicago, 15-21 February 1995; R. L. Tókes, *From Visegrad to Krakow: Cooperation, Competition, and Co-existence in Central Europe*. „Problems of Communism” nr 6, November-December 1991, s. 100-114; J. B. Spero, *The Budapest – Prague – Warsaw Triangle: Central European Security after the Visegrad Summit*. „European Security” nr 1, Spring 1992, s. 58-83; E. Kulesza-Mietkowska, P. Mietkowski, *Europe centrale: quelle cohésion?* „Politique étrangère” nr 1/1993, s. 105-120; R. Vukadinović, *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti: od Jadrana do Baltika*. Mostar 1997, s. 75-95; A. Cottey, *East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security*. Basingstoke 1995, s. 126-135.

nej współpracy oraz między Polską a Węgrami o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy⁵. Nie doszło wówczas do podpisania trzeciego traktatu – z powodu niemożności szybkiego przezwyciężenia sporów między Węgrami a Czecho-Słowacją (o prawa mniejszości węgierskiej na Słowacji i budowę kompleksu hydroenergetycznego Gabčíkovo-Nagymaros).

Trzy państwa środkowoeuropejskie koordynowały swoje polityki bezpieczeństwa. Gdy jeszcze istniał Układ Warszawski domagały się, chociaż z różną determinacją (największą wykazywali Węgrzy) jego rozwiązania; m.in. ich wspólne zdecydowane proeuropejskie stanowisko, wyraźnie zademonstrowane w Deklaracji Wyszehradzkiej, przyczyniło się do wcześniejszej likwidacji wojskowego układu (z dniem 1 kwietnia 1991), a następnie rozwiązania zdezaktualizowanego sojuszu politycznego (1 lipca 1991). Wspólnie prowadziły też konsultacje na temat wycofania wojsk radzieckich ze swoich terytoriów. Polska, Czecho-Słowacja i Węgry, zaniepokojone próbą zamachu stanu w ZSRR w sierpniu 1991 r., zorganizowały nadzwyczajne konsultacje przedstawicieli resortów spraw zagranicznych i obrony oraz, podobnie jak państwa zachodnie, indywidualnie udzieliły poparcia obalonemu prezydentowi ZSRR Michaiłowi Gorbaczowowi. Państwa „trójkąta” koordynowały swoje stanowiska w prowadzonych z ZSRR rokowaniach w sprawie zawarcia dwustronnych układów o przyjaźni i współpracy (w miejsce „obumarłych” traktatów sojuszniczych z lat 40. i 60.), w tym zwłaszcza zgodnie i skutecznie sprzeciwiały się żądaniom Moskwy włączenia do nowych układów klauzul zakazujących wchodzenia we wrogie sojusze, które skomplikować miały tym państwom w przyszłości przystąpienie do *NATO*⁶. W październiku 1991 r. odbyły się w Warszawie pierwsze konsultacje ministrów spraw wewnętrznych (Węgry reprezentował podsekretarz stanu); przypuszczalnym tematem rozmów było współdziałanie w przypadku masowej emigracji z rozpadającego się ZSRR i walka ze zorganizowaną przestępczością z udziałem obywateli tego państwa. 16 marca 1993 r. w Pradze zorganizowano spotkanie ministrów spraw wewnętrznych w celu przedyskutowania form współpracy zmierzającej do ograniczenia nielegalnej imigracji do krajów Grupy Wyszehradzkiej (i dalej do Niemiec) z państw postradzieckich i Europy Południowo-Wschodniej.

Po tym spotkaniu nastąpił regres we współpracy politycznej między państwami Grupy Wyszehradzkiej, a główną przyczyną tego była niechęć polityków Republiki Czeskiej do koordynowania polityki zagranicznej z pozostałymi partnerami. Kiedy przekonali się, że nie będzie rozszerzenia *NATO* bez Polski, na początku 1997 r. premier Václav Klaus zintensyfikował dialog z premierem RP Włodzimierzem Cimoszewiczem. Z racji, że Polska niezmiennie opowiadała się

⁵ Teksty obu układów zob. w: „Zbiór Dokumentów” nr 3/1992, s. 15-26, 66-74.

⁶ J.-Ch. Romer, *La sécurité européenne: de l'Europe de l'Est à l'Europe Centrale 1989-1992*. „Revue d'Europe Centrale” T. I, nr 1/1993, s. 5-7; J. B. Spero, *Evolving Security in Central Europe*. „Military Review” nr 2, February 1994, s. 60-61.

za utrzymaniem żywotności Grupy Wyszehradzkiej, jesienią następnego roku – po odsunięciu od władzy na Słowacji Vladimira Mečiara – podjęto inicjatywę czterostronną w sprawie wznowienia „współpracy wyszehradzkiej”. 21 października 1998 r. na szczycie w Budapeszcie prezydenci Węgier, Republiki Czeskiej i Polski opowiedzieli się za rewitalizacją współpracy wyszehradzkiej, zarówno w zakresie polityki, jak też i w innych dziedzinach. Następnie 14 maja 1999 r. na spotkaniu w Bratysławie premierzy czterech państw zaaprobowali program wznowionej współpracy, wprowadzający pewne formy instytucjonalizacji ugrupowania⁷. Odtąd jednym z głównych celów Grupy Wyszehradzkiej jest wspieranie Słowacji w jej staraniach o wejście do NATO i Unii Europejskiej. Organizowane są też bardzo częste konsultacje szefów różnych resortów na tematy związane z polityką zagraniczną i w innych sprawach. W połowie października doszło do ponownego spotkania szefów rządów czterech państw, a w dniu 3 grudnia 1999 r. miało miejsce spotkanie czterech prezydentów w Gerlachovie na Słowacji⁸.

W czasie gdy słabły kontakty w ramach Grupy Wyszehradzkiej, rolę najbardziej aktywnego ugrupowania prowadzącego konsultacje w sprawach politycznych (obok gospodarczych) przejęła Inicjatywa Środkowoeuropejska. Premierzy rządów, ministrowie spraw zagranicznych i inni przedstawiciele państw uczestniczących w periodycznych spotkaniach IŚE najwięcej czasu poświęcali omawianiu spraw związanych z rozpadem Jugosławii, a zwłaszcza z wojną na terenie Bośni i Hercegowiny. Apelowali o zaprzestanie działań wojennych, czystek etnicznych i respektowanie praw wszystkich narodów byłej Jugosławii; popierali pokojowe inicjatywy Wspólnoty/Unii Europejskiej, ONZ, KBWE/OBWE oraz Grupy Kontaktowej; apelowali o pomoc humanitarną dla uchodźców. W dokumentach sygnowanych przez IŚE, zwłaszcza po przyjęciu do tego ugrupowania Chorwacji oraz Bośni i Hercegowiny, przeważało wyraźnie antyserbskie nastawienie.

Kolejnym ważnym tematem konsultacji prowadzonych na forum IŚE była sprawa niepokojącego rozwoju wydarzeń w Rosji w 1993 r., kiedy to proces demokratycznych reform był zagrożony. Na wiosennej sesji w Budapeszcie ministrowie spraw zagranicznych IŚE w wydanym oświadczeniu wyrazili zaniepokojenie takim obrotem spraw; zadeklarowali poparcie dla prezydenta Borysa Jelcyna oraz proreformatorskich i demokratycznych sił w Rosji, zaapelowali też, „aby kraje wysoko uprzemysłowione podjęły inicjatywę stworzenia skutecznego programu wsparcia gospodarczego dla procesu reform w Rosji”⁹. W podobnym

⁷ Contents of Visegrád Co-operation Approved by the Prime Ministers' Summit Bratislava, 14th May, 1999 (źródło: URL <http://www.visegrad.org>).

⁸ Tatra Statement from the Meeting of the Presidents of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Slovak Republic and the Republic of Poland Gerlachov in the High Tatras, Slovakia, 3rd December 1999 (źródło: URL <http://www.visegrad.org>).

⁹ Deklaracja przyjęta na wiosennej sesji ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Budapeszt 22-23 marca 1993 r. „Zbiór Dokumentów” nr 1/1993, s. 228.

duchu wypowiedzieli się w lipcu 1993 r. premierzy państw Inicjatywy Środkowoeuropejskiej¹⁰. W dwa lata później, kiedy sytuacja w Rosji była już bardziej stabilna, a instytucje zachodnie przygotowywały się do ustanowienia specjalnego partnerstwa z Moskwą, premierzy państw IŚE na spotkaniu w Warszawie zgodzili się na regularną wymianę informacji pomiędzy Trójką IŚE a Federacją Rosyjską, postanawiając, że będzie ona prowadzona na szczeblu wyższych urzędników¹¹.

Na forum Inicjatywy Środkowoeuropejskiej wielokrotnie omawiano sprawy związane z umacnianiem bezpieczeństwa ogólnoeuropejskiego, współpracą z KBWE/OBWE, Radą Europy, Unią Europejską. Dowodzą tego chociażby dokumenty przyjęte na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych na wyspie Brijuni (Chorwacja) w dniach 5-6 czerwca 1998 r.¹² i na spotkaniu premierów w Zagrzebiu w dniach 20-21 listopada 1998 r.¹³ W latach 1998-1999 uwagę polityków państw członkowskich IŚE absorbował konflikt wewnętrzny w Kosowie. W czerwcu 1998 roku ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich IŚE na spotkaniu na wyspie Brijuni wydali specjalne oświadczenie na temat sytuacji w Kosowie¹⁴, a miesiąc później wysłali misję rozpoznawczą IŚE do północnej Albanii.

Pozostałe ugrupowania subregionalne: Czarnomorska Współpraca Gospodarcza, Rada Państw Morza Bałtyckiego i Euroarktyczny Region Morza Barentsa (a w mniejszym stopniu Rada Arktyczna) także rozwijają wymianę informacji i prowadzą konsultacje w sprawach, które mają znaczenie dla bezpieczeństwa ich państw członkowskich i bezpieczeństwa ogólnoeuropejskiego. Szczególną aktywność wykazuje BSEC, która ma rozbudowany system organów, ale rezultaty jej działalności w dziedzinach pozapolitycznych nie są zadowalające, dlatego politycy państw członkowskich poszukują sposobów poprawy sytuacji poprzez zwiększoną aktywność dyplomatyczną¹⁵.

¹⁰ Deklaracja przyjęta podczas spotkania na szczycie państw Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Budapeszt 16-17 lipca 1993 r. „Zbiór Dokumentów” nr 3/1993, s. 130.

¹¹ Dokument końcowy po spotkaniu szefów rządów państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Warszawa 6-7 października 1995 r. „Zbiór Dokumentów” nr 4/1995, s. 68.

¹² Meeting of the Ministers for Foreign Affairs of the Member States of the Central European Initiative, Final Document. Island of Brijuni, 1998 (źródło: URL (<http://www.ceinet.org/meetings/brijuni.htm>)).

¹³ Meeting of the Heads of Government of the Member States of the Central European Initiative, Final Document. Zagreb, 20-21 November 1998 (źródło: URL (<http://www.ceinet.org/meetings/zagrebsumm.htm>)).

¹⁴ Statement on Kosovo (źródło: URL (<http://www.ceinet.org/meetings/kosovo.htm>)).

¹⁵ Zob. E. Özer, *The Black Sea Economic Cooperation and Regional Security*. „Perceptions” nr 3, September-November 1997, s. 76-106; Y. Valinakis, *The Black Sea Region: Challenges and Opportunities for Europe*. „Chaillot Paper” nr 36, July 1999, s. 32-35.

3. WSPÓLPRACA SEKTOROWA NA RZECZ BEZPIECZEŃSTWA W SUBREGIONACH

W toku procesów transformacyjnych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej pojawiły się nowe wyzwania dla polityki tych państw oraz nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Każde z ugrupowań subregionalnych stara się rozwiązywać powstające problemy natury politycznej, gospodarczej, ekologicznej i kulturowej w drodze współpracy sektorowej. Szczególne znaczenie ma współpraca na rzecz eliminowania nowych rodzajów ryzyka i umacniania bezpieczeństwa w subregionach¹⁶.

Najbardziej widoczną płaszczyzną budowania sektorowych więzi w ugrupowaniach subregionalnych jest współpraca na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Działania proekologiczne są prowadzone przez wszystkie funkcjonujące w Europie nowe ugrupowania. Największe sukcesy może odnotować współpraca bałtycka, korzystająca z doświadczeń współpracy nordyckiej (Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów); jej sztandarowymi osiągnięciami są „Deklaracja Morza Bałtyckiego” (z 3 września 1990) i „Kompleksowy program wspólnych działań na rzecz środowiska naturalnego Morza Bałtyckiego” (z 17 marca 1992). Należy jednak mieć na uwadze, że stan zanieczyszczenia Bałtyku i terytoriów nadbrzeżnych jest większy niż innych obszarów, na których działają pozostałe ugrupowania subregionalne. Na spotkaniu w Visby w dniach 3-4 maja 1996 r. premierzy Rady Państw Morza Bałtyckiego wysunęli inicjatywę „Bałtyk 21”, zakładającą wypracowanie programu trwałego rozwoju regionu opartego na współpracy w zakresie ochrony środowiska¹⁷. Po dwóch latach prac koncepcyjnych program ten został przyjęty na sesji RPMB w Nyborgu (Dania) w dniach 22-23 czerwca 1998 r. Obejmuje on plany rozwoju regionu do roku 2030. Polska zadeklarowała gotowość wzięcia na siebie odpowiedzialności za problemy rolnictwa i niektóre zagadnienia z dziedziny ekologii¹⁸.

Rada Państw Morza Bałtyckiego podejmuje prace wspierające Komisję Helsińską (*HELCOM*) w realizacji programu ochrony Bałtyku, m.in. w celu unieszkodliwienia broni chemicznej zatopionej w tym morzu¹⁹. Również poważne

¹⁶ Zob. rozważania teoretyczne nt. relacji między regionalnością a bezpieczeństwem na przykładzie BEAR i RPMB: P. Joenniemi, *The Relationship between Regionality and Security: Exploring Two Cases in Northern Europe*. „*Studia Diplomatica*” nr 3-4/1998, s. 141-149.

¹⁷ Inicjatywa ta została oficjalnie przedstawiona przez ministrów ochrony środowiska krajów RPMB w październiku 1996 r. w Saltjöbaden. Zob. „*News and Views*”, CBSS, *The Baltic Sea States Support Group*. „*Newsletter*” nr 8, November 1997 (źródło: URL (<http://www.balinfo.org/news/CBSS8-97>)).

¹⁸ Communiqué of the 7 Ministerial Session of the CBSS, Nyborg, 22-23 June 1998 (źródło: URL <http://www.um.dk/undenrigspolitikk/cbss/background/nyborg.html>).

¹⁹ Zob. zalecenia w tej sprawie dla państw członkowskich uchwalone w maju 1994 r. *Komunikat z 3. Sesji ministerialnej Rady Państw Morza Bałtyckiego, Tallin, 24-25 maja 1994 r.* „*Zbiór Dokumentów*” nr 2/1994, s. 180.

osiągnięcia w zakresie działań proekologicznych ma Inicjatywa Środkowoeuropejska, w ramach której przygotowano i uruchomiono program *CEDAR* (*Central European Environmental Data Request Facility*), który gromadzi dane o stanie środowiska naturalnego; poza tym organizuje ona specjalistyczne seminaria i koordynuje monitoring ekologiczny. Działania na rzecz ochrony środowiska na Dalekiej Północy intensywnie prowadzą struktury Euroarktycznego Regionu Morza Barentsa i Rada Arktyczna, a na południowym wschodzie – z mniejszą intensywnością – Czarnomorska Współpraca Gospodarcza²⁰.

Można stwierdzić, że współpraca na rzecz ochrony środowiska naturalnego jest stałym elementem więzi między państwami uczestniczącymi w ugrupowaniach subregionalnych, w trzech przypadkach: RPMB, BEAR i AC była czynnikiem inaugurującym szerszą współpracę międzynarodową. Ze względu na jej samoistną treść – eliminowanie istotnych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodów i państw, jak i znaczenie jako czynnika umacniania współdziałania państw (a także społeczności lokalnych) – przyczynia się ona do kreowania pozytywnych współzależności międzynarodowych skłaniających do budowania kooperatywnego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Ze współpracą ekologiczną wiąże się współdziałanie państw w zakresie tzw. cywilnych aspektów bezpieczeństwa. Grupa Robocza RPMB do spraw Wspierania Instytucji Demokratycznych na spotkaniu w Kopenhadze 29 stycznia 1997 r. odnotowała znaczący konsensus w tej kwestii, wskazując, że w ostatnich latach stałe struktury zostały ustanowione w następujących dziedzinach: bezpieczeństwa jądrowego i radiologicznego (włączając w to wczesne ostrzeżenie i zwalczanie przemytu materiałów radioaktywnych), współpracy służb celnych i granicznych, współpracy w zwalczaniu transnarodowej przestępczości zorganizowanej i nielegalnej imigracji, współpracy w dziedzinie transportu (włączając w to ratownictwo morskie) i monitorowanie stanu środowiska naturalnego²¹. Kolejnym krokiem w kierunku rozpoznania i doprecyzowania pojęcia cywilnych aspektów bezpieczeństwa była konferencja RPMB na ten temat w Visby (na Gotlandii) w dniach 8-9 września 1998 r.²².

Chociaż problem nadal pozostaje przedmiotem sporów to niewątpliwie do cywilnych aspektów bezpieczeństwa zalicza się współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego oraz radiologicznego. Tym zagadnieniem zajmują się nowe ugrupowania subregionalne. W strukturze Rady Państw Morza Bałtyckiego

²⁰ Zob. pogłębioną analizę bieżącego rozwoju i perspektyw współpracy subregionalnej w ramach RPMB, BEAR i BSEC: E. Hansen (ed.), *Co-operation in the Baltic Region, the Barents Region and the Black Sea Region*. „FAFO Paper” nr 4, Oslo 1997.

²¹ Zob. *Growing Consensus on Civic Security*. „News and Views”, CBSS, *The Baltic Sea States Support Group*. „Newsletter” nr 1, March 1997 (źródło: URL <http://www.baltinfo.org/news/CBSS1-97.htm>).

²² Zob. *Conference on Civil Security in Visby*, September 8-9, 1998 (źródło: URL <http://www.baltinfo.org/news/CBSS1-97.htm/CivilSecurity.htm>).

od sierpnia 1992 r. działa wyspecjalizowana grupa robocza; zajmuje się ona identyfikacją zagrożeń jądrowych i radiologicznych, monitorowaniem różnych przedsięwzięć w tej dziedzinie, przedkładaniem rekomendacji w sprawie zwiększania bezpieczeństwa²³. Między innymi w rezultacie wysiłków podejmowanych przez RPMB Estonia zlikwidowała reaktory atomowe w miejscowości Paldiski, co zostało uznane przez Radę za dobry przykład współpracy międzynarodowej w basenie Morza Bałtyckiego. Działania mające zmniejszyć ryzyko – stwarzane przez materiały rozszczepialne wykorzystywane do napędu okrętów podwodnych, elektrowni jądrowych i składowane jako odpady na Dalekiej Północy – podejmują także Euroarktyczna Rada Morza Barentsa i Rada Arktyczna.

Ugrupowania subregionalne działające w północnej części Europy dużo uwagi poświęcają także współpracy w dziedzinie problemów humanitarnych i zdrowotnych, w zakresie zwalczania narkomanii oraz przemytu narkotyków. Rada Państw Morza Bałtyckiego zorganizowała w dniach 18-19 maja 1993 r. w Tallinie spotkanie przedstawicieli wysokiego szczebla poświęcone tym zagadnieniom. Rada zachęcała, aby programy pomocy żywnościowej realizowane przez Grupę 24 w Rosji mogły być prowadzone z wykorzystaniem trójstronnej wymiany handlowej²⁴. W maju 1995 r. RPMB wsparła inicjatywę Szwecji zorganizowania pod swoimi auspicjami spotkania ekspertów w celu przedyskutowania niektórych problemów zdrowia, np. rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych, m.in. AIDS²⁵.

Jednym z podstawowych zadań Rady Arktycznej jest zapobieganie katastrofom i klęskom żywiołowym oraz ochrona zdrowia i tożsamości kulturowej rdzennej ludności w rejonie podbiegunowym. Działalność ta jest prowadzona w połączeniu z dbałością o stan środowiska naturalnego. Państwa regionu realizowały te zadania zanim formalnie rozpoczęła działalność Rada Arktyczna. Włączenie ich do programu współpracy w zakresie szeroko rozumianej ochrony zdrowia ludności obszarów północnych zostało mocno zaakcentowane w deklaracji ministerialnej z Nuuk (Grenlandia) z września 1993 r., która stanowiła wyjście naprzeciw postulatom sformułowanym w oświadczeniu pierwszego szczytu przywódców rdzennej ludności obszarów arktycznych, który się odbył w Horsholm (Dania) 20 czerwca 1991 r.²⁶ Z kolei w ramach Inicjatywy Środkowoeuropejskiej specjalna grupa robocza wypracowała porozumienie o zapobiega-

²³ *Raport Komitetu Wysokich Przedstawicieli z pierwszego roku działalności Rady przedstawiony na drugiej ministerialnej sesji Rady Państw Morza Bałtyckiego, Helsinki, 16 marca 1993 r.* „Zbiór Dokumentów” nr 1/1993, s. 209.

²⁴ *Komunikat z drugiej sesji ministerialnej Rady Państw Bałtyckich, Helsinki, 17 marca 1993 r.* „Zbiór Dokumentów” nr 1/1993, s. 223.

²⁵ „Zbiór Dokumentów” nr 2/1995, s. 82.

²⁶ *Zob. Declaration of the Arctic Indigenous Leaders Summit, Horsholm, 20 June 1991* (źródło: URL <http://www.carc.org/pubs/v21/moving.htm>).

niu, przewidywaniu i łagodzeniu skutków klęsk żywiołowych i katastrof; zostało ono podpisane 18 lipca 1992 r. przez ministrów spraw zagranicznych Austrii, Chorwacji, Polski, Słowenii, Węgier i Włoch w Wiedniu. Natomiast osiągnięciem BSEC może okazać się porozumienie o współpracy w przypadkach katastrof naturalnych spowodowanych przez człowieka oraz zwalczaniu ich skutków – zawarte na XI Spotkaniu Ministrów Spraw Zagranicznych (w październiku 1998 r. w Sofii).

Kolejnym problemem zaliczonym do cywilnych aspektów bezpieczeństwa są nielegalne migracje. Najwięcej uwagi tym zagadnieniom poświęca Rada Państw Morza Bałtyckiego. Między innymi z inicjatywy Finlandii i Szwecji odbyły się konferencje regionalne w Sztokholmie (26-27 kwietnia 1993 i 25-26 stycznia 1994) oraz w Helsinkach (11-12 maja 1993), na których formułowano prognozy dotyczące rozwoju migracji międzynarodowych w basenie Morza Bałtyckiego. Również Inicjatywa Środkowoeuropejska włączyła w marcu 1993 r. do wielostronnych konsultacji politycznych kwestie migracji, rozpatrywane w kontekście rosnącej przemocy sił ekstremistycznych i ksenofobii²⁷. W styczniu następnego roku rozpoczęła prace powołana na wniosek Polski nowa grupa konsultacyjna do spraw ksenofobii, nielegalnej migracji i aktów przemocy popełnianych przez ugrupowania ekstremistyczne. Także Grupa Wyszehradzka podejmuje próby koordynowania rozwiązań problemów nielegalnej migracji; na spotkaniu premierów czterech państw w maju 1999 r. zagadnienia te włączono do programu współpracy w kontekście przygotowań do wejścia do Unii Europejskiej²⁸. Ostatnio zagadnienia nielegalnych migracji są przedmiotem współpracy państw należących do BSEC.

Bardzo ważną dziedziną współpracy subregionalnej na rzecz bezpieczeństwa, włączoną z inicjatywy Szwecji do zakresu działalności RPMB, jest wspólne zwalczanie zorganizowanej przestępczości. Dla rozpoznania tego niebezpiecznego zjawiska i wypracowania mechanizmów wspólnego przeciwdziałania zorganizowano dwie konferencje regionalne w Szwecji (grudzień 1993) i w Polsce (marzec 1995). Sprawą zajęło się także spotkanie szefów rządów państw w Visby w maju 1996 r. W tym celu powołano specjalną grupę zadaniową, złożoną z przedstawicieli premierów do wypracowania środków i propozycji konkretnych działań wzmacniających regionalną współpracę w tej dziedzinie²⁹. Na kolejnym szczycie w Rydze w dniach 22-23 stycznia 1998 r. premierzy państw bałtyckich (po

²⁷ Zob. *Deklaracja przyjęta na wiosennej sesji ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Budapeszt, 22-23 marca 1993 r.* „Zbiór Dokumentów” nr 1/1993, s. 231.

²⁸ Contents of Visegrád Co-operation Approved by the Prime Ministers' Summit Bratislava, 14th May, 1999, pkt 3-4.

²⁹ *Baltic Sea States Summit 1996, Presidency Declaration, Visby 3-4 May 1996.* „The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics”, May 1996, s. 8.

zapoznaniu się z raportem i propozycjami przyszłych działań tej grupy³⁰ przedłużyli jej mandat do końca 1998 r. i sformułowali kolejne zalecenia w sprawie intensyfikacji wspólnego zwalczania zorganizowanej przestępczości³¹. W grudniu 1998 r. szefowie rządów państw uczestniczących w RPMB znowu przedłużyli mandat grupy zadaniowej do spraw zwalczania zorganizowanej przestępczości do końca 2000 r.

W walkę ze zorganizowaną przestępczością angażuje się także inne nadmorskie ugrupowanie subregionalne – Czarnomorska Współpraca Gospodarcza. 30 czerwca 1995 r. szefowie państw i rządów państw uczestniczących w *BSEC* zdecydowali na spotkaniu w Bukareszcie o podejmowaniu uzgodnionych działań w formie zawieranych dwustronnych porozumień o zwalczaniu zorganizowanej przestępczości, handlu narkotykami, przemytu broni i materiałów radioaktywnych oraz wszelkich aktów terroru i nielegalnego przekraczania granic³². W październiku następnego roku odbyło się w Erewaniu pierwsze spotkanie ministrów spraw wewnętrznych *BSEC*; jego rezultatem było wspólne oświadczenie, w którym postanowiono wzmocnić służby zwalczania zorganizowanej przestępczości, przemytu narkotyków, broni i materiałów radioaktywnych, nielegalnej imigracji, a także wszelkich form terroryzmu³³. Następne spotkania tego typu odbywały się corocznie. Doceniając znaczenie współpracy w tej dziedzinie dla zapewnienia stabilności w regionie (koniecznej dla rozwoju handlu i współpracy gospodarczej), szefowie rządów *BSEC* na spotkaniu w Moskwie w dniu 25 października 1996 r. zapowiedzieli podjęcie wspólnych wysiłków dla wprowadzenia w życie uzgodnionych przedsięwzięć. W tym celu poinstruowali ministrów spraw zagranicznych co do zasad wypracowania wspólnie z innymi władzami programu współdziałania między organami stosowania prawa, kontroli granicznej, celnej i służbami zajmującymi się imigracją³⁴. Trudno dziś ocenić, ze względu na niedostępność danych, jak przebiega realizacja tej zapowiedzi; widać jednak, że więzi sektorowej współpracy na rzecz zwalczania nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa zaczynają kształtować się w *BSEC* podobnie jak w innych ugrupowaniach subregionalnych.

³⁰ Report to the Heads of Government Submitted at the Second Baltic Sea States Summit, Riga, Latvia, 22-23 January 1998 (źródło: URL (<http://www.baltinfo.org/TaskForce/Report98.htm>)); Proposal for the Future, to be Presented to the Heads of Government at the Baltic Sea States Summit, Riga, 22-23 January 1998 (źródło: URL (<http://www.baltinfo.org/TaskForce/Proposal98.htm>)).

³¹ Baltic Sea States Summit, Presidency Declaration, Riga, 22-23 January 1998, doc.: B. Democracy, Human Rights, and Civic Security (źródło: URL (<http://www.um.dk/english/udenrigspolitik/cbss/cbss/220198.2.html>)).

³² *Statement of the High Level Meeting of the BSEC Participating States, Bucharest, 30 June 1995*. „Romanian Journal of International Affairs” nr 1-2/1995, s. 241.

³³ E. Kutovoi, *Black Sea Economic Co-operation (BSEC): Current Activities, Prospects for the Future*. „Romanian Journal of International Affairs” nr 1/1997, s. 95.

³⁴ *Moscow Declaration of the Heads of State or Government of the Participating States to the Black Sea Economic Co-operation*. „Romanian Journal of International Affairs” nr 1/1997, s. 217.

Także Inicjatywa Środkowoeuropejska odnotowała pierwszy sukces w dziedzinie organizowania wielostronnych działań w celu zwalczania zorganizowanej przestępczości. 10 października 1998 r. ministrowie spraw wewnętrznych 16 państw IŚE podpisali w Trieście deklarację o zwalczaniu tego groźnego zjawiska, włączając do zakresu uzgodnionych przedsięwzięć przeciwdziałanie przemytowi narkotyków.

Jednym z najważniejszych aspektów bezpieczeństwa międzynarodowego w postzimnowojennej Europie są nacjonalizmy i konflikty etniczne. Toteż zapobieganie im jest stałą troską państw i instytucji międzynarodowych. Natomiast jedną z metod jest ochrona praw człowieka osób należących do owych mniejszości. Spośród ugrupowań subregionalnych zajmują się tym Inicjatywa Środkowoeuropejska i Rada Państw Morza Bałtyckiego.

W ramach IŚE rolę promotora inicjatyw w tym zakresie wzięły na siebie Węgry – państwo posiadające licznych swoich rodaków poza granicami własnego kraju. Problem nabrał ostrości po wybuchu wojny domowej w Jugosławii i objęciu urzędu premiera Słowacji przez Vladimira Mečiarą. Pierwsze propozycje w zakresie ustanowienia ochrony praw mniejszości narodowych były zgłaszane przez państwa należące do *Pentagonale* i *Heksagonale* już wcześniej, na spotkaniach KBWE w Kopenhadze (czerwiec 1990) i Moskwie (wrzesień-październik 1991) oraz na spotkaniu ekspertów KBWE w Genewie (lipiec 1991).

W lipcu 1993 r. premierzy państw IŚE postanowili przekształcić grupę *ad hoc* do spraw mniejszości narodowych w stałą grupę roboczą i udzielili jej mandatu do opracowania dokumentu o ochronie praw mniejszości narodowych opartego na istniejących normach międzynarodowych, który byłby zaakceptowany przez wszystkie państwa oraz zalecili ustanowienie ścisłej współpracy w kwestiach mniejszości narodowych z KBWE i Radą Europy³⁵. Dokument taki został po kilkunastu miesiącach przygotowany i 19 listopada 1994 r. wyłożony do podpisu w Turynie; tekst wstępu do tego dokumentu zaakceptowano na spotkaniu Grupy Roboczej do spraw Mniejszości Narodowych na posiedzeniu w Strasburgu w dniach 6-7 maja 1996 r. Przygotowany w ten sposób „Instrument ochrony praw mniejszości narodowych” zawiera normy ustanawiające zobowiązania polityczne dla państw, które go zaakceptują³⁶. Jest wzorowany na podobnych postanowieniach przyjętych w procesie KBWE oraz na europejskiej konwencji o ochronie mniejszości narodowych wypracowanej w 1993 r. przez Radę Europy.

Problematyka ochrony praw mniejszości narodowych na forum Rady Państw Morza Bałtyckiego była podnoszona przede wszystkim przez Rosję. Podejmując inicjatywę Moskwy, troszczącej się o ograniczane na Łotwie i w Estonii prawa Rosjan, druga sesja ministerialna RPMB w marcu 1993 r. zaaprobowwała ideę

³⁵ „Zbiór Dokumentów” nr 3/1993, s. 133.

³⁶ CEI Instrument for the protection of minority rights, Trieste: CEI Center for Information and Documentation 1996 (źródło: URL (<http://www.digit.it/ceinet>)).

ustanowienia Komisarza do spraw Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka, w tym Praw Osób Należących do Mniejszości³⁷. Ustalony później mandat dla tego urzędu obejmuje koordynowanie działalności RPMB na rzecz wspierania i konsolidacji instytucji demokratycznych oraz praw człowieka w byłych państwach socjalistycznych; kwestia praw mniejszości narodowych została potraktowana w szerszym kontekście praw człowieka. Chodziło o to, by nie dublować zakresu działalności Rady Europy i OBWE.

* * *

Omówione wyżej dziedziny sektorowej współpracy realizowanej przez ugrupowania subregionalne obejmują przedsięwzięcia, które tworzą tzw. miękkie gwarancje bezpieczeństwa. Ich funkcją jest umacnianie zaufania międzynarodowego, tworzenie kanałów dialogu i kontaktowania się w sytuacjach wymagających szybkiego działania, politycznego rozwiązywania powstających problemów, podejmowania nowych wyzwań dla polityki bezpieczeństwa państw i eliminowania różnorodnych zagrożeń w dziedzinie „cywilnych” aspektów bezpieczeństwa. Nie obejmują natomiast bardziej wyraźnych czy „twardych” gwarancji bezpieczeństwa, takich jak: prowadzenie misji pokojowych, rozwiązywanie kryzysów, wzajemna pomoc wojskowa lub współpraca na rzecz kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Większość nowych ugrupowań subregionalnych raczej nie podejmuje współpracy w tych dziedzinach, ale niektóre z państw członkowskich uczestniczą w tego typu przedsięwzięciach, w ramach innych struktur międzynarodowych (ONZ, OBWE, NATO, UZE).

Jednak w niektórych przypadkach mamy do czynienia ze współpracą wojskową, która może prowadzić do wspólnego tworzenia „twardych” gwarancji bezpieczeństwa. W ramach Grupy Wyszehradzkiej próbowano nawiązać trójstronną, a następnie czterostronną współpracę wojskową, prowadzone były rozmowy przedstawicieli resortów obrony dotyczące m.in. realizacji postanowień traktatu *CFE I* i przygotowań do rokowań *CFE IA*; wzajemnego wsparcia przy produkcji i zakupach nowego uzbrojenia. Nie przyniosły one jednak konkretnych uzgodnień, a współpraca wojskowa realizowana jest na podstawie dwustronnych umów³⁸.

O wiele pomyślniej kształtuje się współpraca wojskowa państw tworzących Radę Bałtycką. Litwa, Łotwa i Estonia planują i koordynują swoje narodowe polityki w dziedzinach: kontroli ich przestrzeni powietrznej, granic lądowych

³⁷ Komunikat z drugiej sesji ministerialnej Rady Państw Bałtyckich, Helsinki, 17 marca 1993 r. „Zbiór Dokumentów” nr 1/1993, s. 220.

³⁸ Dwustronne umowy o współpracy wojskowej zostały zawarte już na początku 1991 r.: 16 stycznia między CSRF a Węgrami, 27 lutego między Polską a CSRF oraz 18 marca między Polską a Węgrami.

i morskich (przyznając priorytet umacnianiu granicy z Rosją i Białorusią), zwalczania terroryzmu oraz przemytu narkotyków i broni, zapobiegania nielegalnej migracji, współpracy wojskowej (przebrożenia, dowodzenia, systemów łączności, treningu, kompatybilności doktryn obronnych) w celu osiągnięcia standardów zachodnich. 13 września 1994 r. premierzy trzech państw zawarli porozumienie o utworzeniu wspólnego Bałtyckiego Batalionu Sił Pokojowych (BALTBAT). Batalion ten był budowany przy politycznym poparciu ministrów obrony państw nordyckich i pomocy szkoleniowej Danii³⁹.

4. WSPÓLNE INICJATYWY I WYSTĄPIENIA WOBEC ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

Jako że ugrupowania subregionalne powstawały w postzimnowojennej Europie m.in. w celu ułatwienia zbliżenia byłych państw socjalistycznych ze strukturami zachodnimi, toteż w praktycznym działaniu okazywało się, że te nowe formy współpracy traktowane są przez ich uczestników przede wszystkim jako pomosty do zacieśniania stosunków z tamtymi instytucjami oraz jako katalizatory integracji ogólnoeuropejskiej. Ścisłe współdziałając z instytucjami zachodnimi i ogólnoeuropejskimi, tworzą sieć komplementarnych i wzajemnie nakładających się (w sensie uczestnictwa i prowadzonej działalności) instytucji⁴⁰. Nowe ugrupowania subregionalne funkcjonują jako „poletka doświadczalne”, mają przygotować kraje Europy Środkowej i Wschodniej do zintegrowania ich z Europą Zachodnią. Nie dysponują własnymi rozwiniętymi mechanizmami bezpieczeństwa, dlatego też są zainteresowane współpracą z bardziej skutecznymi i szerszymi mechanizmami NATO, UZE i Unii Europejskiej oraz OBWE. „Współpraca subregionalna w Środkowej i Południowo-Wschodniej Europie nie jest jakkolwiek alternatywą dla europejskich struktur gospodarczych i politycznych, a tylko uzupełnia je i w żadnej mierze nie stanowi dla nich przeciwwagi. W pełni wpisując się w proces KBWE, współpraca na szczeblu subregionalnym jest etapem na drodze do budowania jednej gospodarczej, kulturowej i społecznej przestrzeni w Europie”⁴¹.

Najwcześniej i najwyraźniej prointegracyjne stanowisko zaprezentowały państwa Grupy Wyszehradzkiej; we wspólnych i indywidualnych wystąpieniach

³⁹ E. Bajarunas, *Lithuania's Security Dilemma*. W: P. van Ham (ed.), *The Baltic Security and Defence after Independence*. „Chaillot Paper” nr 19, June 1995, s. 22-24.

⁴⁰ G. de Michelis, *Reaching Out to the East*. „Foreign Policy” nr 79, Summer 1990, s. 49-52. Szerzej zob. A. Cottey (ed.), *Subregional Co-operation in the New Europe, Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*. Basingstoke 1999, s. 184-212.

⁴¹ Zob. J. W. Jelisiejewa, *Centralnaja i jugo-wostocznaja Jewropa i problemy razszyriajuszczijejsia intiegracyi*. W: N. A. Kosołapow (red.), *Rossija i buduszczieje jewropiejskoje ustrojstwo*. Moskwa 1995, s. 97.

konsekwentnie deklarowały chęć zacieśniania współpracy ze Wspólnotą/Unią Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim⁴². Dowodzą tego oświadczenia ich przywódców, uzgodnione w trakcie spotkań w Wyszehradzie (12-15 lutego 1991) i Krakowie (5-6 października 1991)⁴³. Ministrowie spraw zagranicznych trzech państw w Krakowie w październiku 1991 r., przy okazji spotkania przywódców państw, wydali wspólne oświadczenie domagające się rozszerzenia dotychczasowej formuły kontaktów dyplomatycznych z *NATO* w celu stworzenia warunków do bezpośredniego włączenia Polski, CSRF i Węgier w działalność Sojuszu. W ten sposób udzielili poparcia idącej w tym kierunku wspólnej inicjatywie USA i Niemiec (z 2 października 1991) przed szczytem rzymskim *NATO*. W trakcie trzeciego spotkania na szczycie przywódcy państw „trójkąta” w Pradze w dniach 5-6 maja 1992 r., apelując o dalszy jakościowy rozwój stosunków trzech państw z Sojuszem Północnoatlantyckim, oświadczyli, że ich „długofalowym celem pozostaje pełne członkostwo w *NATO*”⁴⁴. Istotne znaczenie miało też spotkanie przywódców czterech państw, wchodzącej wówczas w fazę kryzysu Grupy Wyszehradzkiej w dniu 12 stycznia 1994 z prezydentem USA – Billem Clintonem. Mimo iż z powodu sprzeciwu rządu Republiki Czeskiej spotkanie nie miało charakteru rozmów w formule 1+4, to jednak doszło do wspólnego obiadu z prezydentem Stanów Zjednoczonych, a każdy z najwyższych przedstawicieli państw środkowoeuropejskich wyraził wolę przystąpienia jego kraju do programu Partnerstwa dla Pokoju⁴⁵.

Polska, Czecho-Słowacja i Węgry podejmowały wspólne starania o zacieśnienie współpracy gospodarczej z Zachodem. Między innymi od wiosny 1991 zwracały się do Wspólnoty Europejskiej, a w lipcu 1991 r. do londyńskiego szczytu siedmiu najbardziej uprzemysłowionych państw świata (grupa G-7) w sprawie uwzględnienia ich interesów przy przyznawaniu przez Zachód pomocy gospodarczej dla ZSRR⁴⁶. Przeprowadzały też konsultacje na tematy rokowań

⁴² T. Kuzio, *NATO Enlargement: The View from the East*. „European Security” nr 1, Spring 1997, s. 48-62; S. R. Burant, *Poland and the Czech Republic on the Road to NATO: Competition and Collaboration*, *ibidem*, s. 82-99.

⁴³ Zob. *Oświadczenie ministrów spraw zagranicznych „państw trójkąta” w sprawie współpracy z Sojuszem Północnoatlantyckim, Kraków, 5 października 1991 r.*, „Zbiór Dokumentów” nr 2/1992, s. 169-170.

⁴⁴ *Szczyt Trójkąta Wyszehradzkiego, Praga, 5-6 maja 1992 r.*, „Zbiór Dokumentów” nr 2/1992, s. 175.

⁴⁵ Spotkanie w Pradze wykazało, że Republika Czeska obrała kurs na indywidualne wchodzenie do struktur zachodnich. Wywoływało to ostrą krytykę ze strony Polski. Jednak Czechy odmówiły wspólnego złożenia aplikacji o wejście do Unii Europejskiej i w rezultacie w kwietniu 1994 r. Polska i Węgry uczyniły to indywidualnie.

⁴⁶ Chodziło o tzw. plan Jiřego Dienstbiera (ministra spraw zagranicznych CSRF), który zaproponował m.in., aby kraje zachodnie, dostarczając żywność i artykuły konsumpcyjne dla ZSRR, zakupywały te towary w państwach Trójkąta Wyszehradzkiego.

w sprawie stowarzyszenia ze Wspólnotą Europejską. Zaowocowało to podpisaniem 16 grudnia 1991 r. układów europejskich z WE i jej państwami członkowskimi.

W pięć miesięcy później, w deklaracji spotkania praskiego przywódcy trzech państw środkowoeuropejskich apelowali do parlamentów krajów członkowskich WE i jej kompetentnych organów o zakończenie procedury ratyfikacji układów stowarzyszeniowych, a do Rady Europejskiej o podjęcie decyzji o rozwoju „organicznych stosunków współpracy Wspólnot Europejskich z państwami Trójkąta”; wyrazili zainteresowanie ustanowieniem dialogu politycznego z WE i udziałem w zapowiedzianej Traktatem z Maastricht – Wspólnej Polityce Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej oraz przyszłym członkostwem w UZE⁴⁷. We wrześniu 1992 r. rządy trzech państw wydały obszernie memorandum rozwijające wcześniejszy apel swoich przywódców. Domagały się zwłaszcza przyspieszenia integracji ekonomicznej oraz rozszerzenia i wzmocnienia dialogu politycznego między nimi a Wspólnotami Europejskimi „wszelkimi możliwymi środkami i mechanizmami”, zaznaczając jednak, że żadne formy współpracy politycznej „nie mogą być uważane za alternatywę poszerzania [WE] i w żaden sposób nie mogą zastąpić lub opóźnić pełnego członkostwa”; wyraziły także oczekiwanie, aby postanowienia „Deklaracji petersberskiej” UZE (z 19 czerwca 1992) dotyczące członków, obserwatorów i członków stowarzyszonych zostały w najbliższym czasie rozszerzone na wszystkie państwa europejskie – strony umów o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi; zaapelowały również o zwielokrotnienie wszelkich kulturalnych i społecznych powiązań Europy Środkowej z Europą Zachodnią⁴⁸.

Przed spotkaniem Rady Europejskiej w Kopenhadze w czerwcu 1993 r. rządy czterech krajów Grupy Wyszehradzkiej wystosowały *aide-mémoire* do państw Wspólnoty Europejskiej, apelując o przyjęcie strategii otwierającej drogę tym krajom do członkostwa w Unii Europejskiej. Nowym argumentem, na jaki się powołały – było wprowadzanie w życie Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (CEFTA)⁴⁹. Od jesieni 1998 r. przywódcy państw rewitalizowanej Grupy Wyszehradzkiej apelowali do Rady Europejskiej o rozpoczęcie

⁴⁷ „Zbiór Dokumentów” nr 3/1992, s. 174-175. Zob. także *Postanie przywódców państw Trójkąta Wyszehradzkiego do Członków Rady Europejskiej*, Praga, 6 maja 1992 r. W: *ibidem*, s. 178-179.

⁴⁸ *Memorandum polityczne rządów Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Republiki Węgierskiej i Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ściślejszej integracji ze Wspólnotami Europejskimi i perspektywy przystąpienia*, Budapeszt, Praga, Warszawa, 11 września 1992 r. „Zbiór Dokumentów” nr 4/1992, s. 120-131.

⁴⁹ *Aide-mémoire rządów państw Grupy Wyszehradzkiej do państw Wspólnoty Europejskiej*, przekazane w Brukseli 2 czerwca 1993 r. „Zbiór Dokumentów” nr 2/1993, s. 144-145. Szerzej nt. CEFTA zob. M. Szczepaniak, *CEFTA na rozdrożu. Impas w procesie integracji gospodarczej Europy Środkowej*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 4/1998, s. 91-104.

rozmów ze Słowacją o wejście do Unii Europejskiej. Ostatni taki apel wystosowali prezydenci czterech państw na początku grudnia 1999 r.⁵⁰, a w tydzień później Rada Europejska na posiedzeniu w Helsinkach (10-11 grudnia 1999) zaprosiła Słowację do rozmów akcesyjnych razem z sześcioma innymi państwami kandydującymi do UE.

Współpraca z euroatlantyckimi i zachodnioeuropejskimi strukturami bezpieczeństwa jest stałym tematem omawianym podczas spotkań przedstawicieli rządów zaangażowanych w innych ugrupowaniach subregionalnych.

Stosunkowo wcześniej temat ten pojawił się na forum *Pentagonale*. Pierwszym efektem było – uzgodnione na szczycie w Wenecji (1 sierpnia 1990) – posłanie pięciu premierów skierowane do komitetu przygotowawczego paryskiego szczytu KBWE w listopadzie 1990 r., w którym wyłożono wspólne stanowisko w sprawie pozytywnej roli współpracy subregionalnej w kształtowaniu jedności ogólnoeuropejskiej i potrzeby instytucjonalizacji KBWE⁵¹.

Na forum Inicjatywy Środkoeuropejskiej, *BPMB*, *REAR* i *BSEC* przygotowano stanowisko tych ugrupowań przed kolejnymi konferencjami przeglądownymi i spotkaniami na szczycie KBWE/OBWE w Budapeszcie (5-6 grudnia 1994), Lizbonie (2-3 grudnia 1996) i w Istambule (18-19 listopada 1999). Obserwatorzy z tych czterech ugrupowań subregionalnych uczestniczyli także w ww. spotkaniach w ramach procesu paneuropejskiego.

Ważnym wkładem Inicjatywy Środkoeuropejskiej we wzmacnianie działań Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w zakresie upowszechniania wartości demokratycznych był udział przedstawicieli IŚE w misjach OBWE obserwujących wybory w Albanii oraz Bośni i Hercegowinie latem i jesienią 1997 r., następnie ustanowienie Ośrodka IŚE do spraw Monitorowania Wyborów i udział członków tego zespołu w kolejnych misjach nadzorujących wybory odbywające się w 1998 w Mołdowie, na Ukrainie, w Bośni i Hercegowinie, na Słowacji i w Macedonii. Szefowie rządów państw uczestniczących w IŚE na spotkaniu w Zagrzebiu w listopadzie 1998 r. zadeklarowali gotowość kontynuowania takiej działalności IŚE również w przyszłości, a nawet ustanowienia współpracy z OBWE w zakresie dyplomacji prewencyjnej i odbudowy pokoju po konfliktach⁵². 24 czerwca 1999 r. ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich IŚE podjęli decyzję o wysłaniu misji kierowniczej trójki

⁵⁰ *Tatra Statement from the Meeting of the Presidents of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Slovak Republic and the Republic of Poland Gerlachov in the High Tatras, Slovakia, 3rd December 1999.*

⁵¹ Szerzej na temat roli międzynarodowej *Heksagonale* zob. E. Cziomer (red.), *Rola Hexagonale w kształtowaniu jedności europejskiej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 48/1992.

⁵² Meeting of the Heads of Government of the Member States of the Central European Initiative, Final Document, Zagreb, 20-21 November 1998.

w celu rozpoznania możliwości ostatecznego rozwiązania konfliktu w Nadniedrze⁵³.

Inicjatywa Środkowoeuropejska wspiera swoich członków w staraniach o wejście do Unii Europejskiej. Po złożeniu (wiosną 1994) przez Węgry i Polskę wniosków w sprawie członkostwa w Unii Europejskiej szefowie rządów państw członkowskich IŚE w deklaracji wydanej na spotkaniu w Trieście 16 lipca 1994 r. „w sposób stanowczy wyrazili pragnienie”, aby po zakończeniu Konferencji Międzyrządowej Unii Europejskiej rozpoczęły się negocjacje dotyczące przystąpienia tych państw, oraz aby szybko zostały ratyfikowane już zawarte (ponownie po podziale Czecho-Słowacji) układy europejskie z Republiką Czeską i Słowacją. Poparto też zabiegi Słowenii o rozpoczęcie rokowań w sprawie stowarzyszenia z UE, także dążenia Bośni i Hercegowiny oraz Macedonii do zawarcia umowy o współpracy z Unią Europejską⁵⁴. W czerwcu 1998 r. ministrowie spraw zagranicznych państw Inicjatywy Środkowoeuropejskiej z uznaniem odnotowali rozpoczęcie przez Unię Europejską dwustronnych rozmów akcesyjnych z należącymi do IŚE: Republiką Czeską, Węgrami, Polską i Słowenią oraz wyrazili nadzieję, że wkrótce rokowania takie zostaną podjęte z Bułgarią, Rumunią i Słowacją⁵⁵. Opowiadając się za potrzebą dialogu politycznego, jako „instrumentu wzmacniania spójności Europy”, zaapelowali oni do Unii Europejskiej o rozpoczęcie spotkań między Trójką IŚE plus Włochy a Trójką UE, z udziałem Komisji Europejskiej reprezentowanej przez urzędników odpowiednio wysokiej rangi⁵⁶. Pierwsze spotkanie między IŚE a UE na szczelbu ministrów spraw zagranicznych odbyło się 21 listopada 1998 r. w Zagrzebiu. Dobrym przykładem współpracy IŚE z Unią Europejską jest włączenie środkowoeuropejskiej szesnastki do realizacji projektu Paktu Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej. Zasadnicze decyzje w tej sprawie podjęto na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich IŚE w Karłowych Warach w czerwcu 1999 r. i na praskim spotkaniu premierów IŚE w dniu 6 listopada 1999 r.⁵⁷

Symbolicznym wydarzeniem w rozwoju kontaktów IŚE z innymi organizacjami międzynarodowymi było także spotkanie (na niższym szczelbu) z przedstawicielami Rady Europy w Strasburgu 3 września 1998 r. poświęcone

⁵³ *Meeting of the Ministers for Foreign Affairs of the Member States of the Central European Initiative, Final Document*, Karlovy Vary, 24 June 1999. (źródło: URL (<http://www.ceinet.org/meetings/kvivar.htm>)).

⁵⁴ *Deklaracja przyjęta przez szefów rządów państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Trieste, 16 lipca 1994 r.* „Zbiór Dokumentów” nr 3/1994, s. 231.

⁵⁵ *Meeting of the Ministers for Foreign Affairs of the Member States of the Central European Initiative, Final Document*, Island of Brijuni, 1998, pkt 12.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Meeting of the of the Heads of Government of the Member States of the Central European Initiative, Final Document*, Prague, 5-6 November 1999 (źródło: URL (<http://www.ceinet.org/meetings/praguesumm.htm>)).

współpracy w dziedzinie praw człowieka, włączając w to kwestie praw mniejszości, wychowania, kultury, równouprawnienia płci, walki ze zorganizowaną przestępczością i korupcją. Ponadto IŚE podpisała w dniu 27 maja 1998 r. memorandum o porozumieniu w sprawie współpracy z Europejską Komisją Gospodarczą ONZ.

Rada Państw Morza Bałtyckiego, choć w swoich pierwszych deklaracjach, nie wypowiedziała się szczegółowo na temat współpracy z organizacjami euroatlantyckimi i zachodnioeuropejskimi, to jednak w praktycznym działaniu od początku podjęła współdziałanie ze Wspólnotą/Unią Europejską. W maju 1994 r. na posiedzeniu RPMB w Tallinie Niemcy i nordyccy członkowie Rady udzielili wsparcia zabiegom Polski, Litwy, Łotwy i Estonii o wejście do Unii Europejskiej, a Rosji o nawiązanie partnerskiej współpracy z UE⁵⁸. W kwietniu 1996 r. Komisja Europejska wystąpiła do państw uczestniczących w RPMB z inicjatywą umocnienia stabilności politycznej i rozwoju gospodarczego w regionie Morza Bałtyckiego⁵⁹. W związku z tym szefowie rządów jedenastu krajów bałtyckich na spotkaniu w Visby (3-4 maja 1996) podkreślili znaczenie „dla stabilności w Europie zacieśniających się powiązań między regionem Morza Bałtyckiego a Unią Europejską”, a w uzgodnionych wytycznych do planu działania zobowiązali się wspierać kandydatów w ich przygotowaniach do członkostwa w Unii i wcześniejszą ratyfikację porozumienia o partnerstwie i współpracy między Rosją a UE⁶⁰. Jak określił minister spraw zagranicznych Łotwy Valdis Birkavs stworzono w ten sposób „podstawę dla nowego typu współpracy regionalnej – bardziej pragmatycznej i zorientowanej na działanie”, a państwa członkowskie RPMB będą dążyć do urzeczywistnienia hasła „Morze Bałtyckie morzem europejskim”⁶¹.

Sesja ministerialna RPMB w Rydze w lipcu 1997 r. uznała, że dokonujący się proces rozszerzania Unii Europejskiej, który obejmuje Polskę i państwa bałtyckie, będzie przyczyniał się do umacniania bezpieczeństwa i stabilności w rejonie Morza Bałtyckiego oraz sprzyjał dalszemu zacieśnianiu współpracy w ramach RPMB. Jednocześnie uznano, że pełna zgodność z zasadami i zobowiązaniami

⁵⁸ Komunikat z 3. Sesji ministerialnej Rady Państw Morza Bałtyckiego, Tallin, 24-25 maja 1994 r. „Zbiór Dokumentów” nr 2/1994, s. 173.

⁵⁹ Baltic Sea Region Initiative, Final Communication from the Commission SEC(96) 608, Commission of the European Communities, Brussels, 10 April 1996 (źródło: URL (<http://www.baltinfo.org/docs/communi.htm>)). Zob. także H.-D. Lucas, *The Baltic States in Europe: Problems and Prospects*. „Aussenpolitik” nr 2/1997, s. 128-131.

⁶⁰ „The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics”, May 1996, s. 5-6. Zob. także *Statement by Mr Włodzimierz Cimoszewicz, Prime Minister of Poland at the Press Conference after a Meeting of Prime Ministers of the Baltic Sea States, Visby, 4th May, 1996*. „Materials and Documents” nr 5-6/1996, s. 1086-1087.

⁶¹ V. Birkavs, *Co-operation in the Baltic Sea Region: Experience and expectation*. „Studia Diplomatica” nr 1/1997, s. 63.

OBWE będzie tworzyć podstawę takiej współpracy, a RPMB działa jako subregionalny partner wspierający przedsięwzięcia OBWE w zakresie budowania zaufania. Zapowiedziano także wnoszenie wkładu przez państwa członkowskie do prac nad modelem bezpieczeństwa europejskiego w XXI w. i zaapelowano – do przygotowującej swoją sesję Rady Ministerialnej OBWE w Kopenhadze w grudniu tego roku – o promowanie „wzajemnie wspierającej się współpracy” (*mutually reinforcing co-operation*) między organizacjami działającymi w Europie⁶².

Na ósmej sesji ministerialnej RPMB w Palandze (na Litwie) w dniach 14-15 maja 1999 r. stwierdzono, że RPMB jest ważnym instrumentem w procesie „budowania stabilnej, demokratycznej, prosperującej i niepodzielonej Europy”. Podkreślono znaczenie regionu Morza Bałtyckiego dla trzech politycznych procesów realizowanych przez Unię Europejską – rozszerzenia, wspólnej strategii wobec Rosji i „północnego wymiaru”. Z zadowoleniem powitano też decyzje Rady Europejskiej z Kolonii (3-4 czerwca 1999) o podtrzymaniu tempa negocjacji akcesyjnych z Cyprzem, Republiką Czeską, Estonią, Węgrami, Polską i Słowenią; wyrażono nadzieję, że rokowania z Bułgarią, Łotwą, Litwą, Rumunią i Słowacją po wejściu w fazę rokowań dwustronnych pozwolą tym krajom przyspieszyć ich przygotowania do członkostwa w Unii⁶³.

Ukształtowane więzi współdziałania państw tworzących ugrupowania subregionalne ujawniają się w ich wspólnym uczestnictwie za pośrednictwem państw przewodniczących nie tylko w spotkaniach i konferencjach OBWE, ale także innych ugrupowań subregionalnych, sporadycznie też na forum ONZ. Normalną praktyką jest też wymiana informacji i konsultacje między ugrupowaniami subregionalnymi, a okolicznością ułatwiającą jest częstokroć pokrywające się członkostwo państw w różnych strukturach i utrzymywanie statusu obserwatorów, np. Polska uczestniczy w Grupie Wyszehradzkiej, jest członkiem CEFTA, IŚE, RPMB oraz obserwatorem w BSEC, BEAC i Radzie Arktycznej.

Konstruktywna rola ugrupowań oraz inicjatyw subregionalnych w procesie umacniania stabilności i bezpieczeństwa europejskiego została doceniona w deklaracji szczytu lizbońskiego OBWE w grudniu 1996 r.⁶⁴ To ułatwiało dalszą współpracę między nimi. Ugrupowania subregionalne rozpoczęły więc wspólne konsultacje polityczne, np. z inicjatywy IŚE odbyło się 18 kwietnia 1997 r. w Trieście spotkanie przedstawicieli IŚE, RPMB i BSEC. Ministrowie spraw zagranicznych Inicjatywy Środkoeuropejskiej na spotkaniu w Sarajewie

⁶² Sixth Ministerial Session, Communiqué, CBSS, Riga, 2-3 July 1997 (źródło: URL <http://www.baltinfo.org/docs/comm06.htm>).

⁶³ Eighth Ministerial Session, Communiqué, CBSS, Palanga, 14-15 June 1999 (źródło: URL <http://www.baltinfo.org/Palanga%20Communique.htm>).

⁶⁴ Lisbon Summit Declaration. W: Lisbon Document 1996. Lisbon: OSCE, 3 December 1996, pkt 18.

w dniach 6-7 czerwca 1997 r. stwierdzili, że rozwój współpracy między różnymi ugrupowaniami subregionalnymi, szczególnie w zakresie konkretnych wspólnych projektów może stanowić wkład na rzecz procesu integracji europejskiej. Wskazali, że szczególne znaczenie mają w tym względzie następujące dziedziny: transport, handel, inwestycje, infrastruktura, energetyka, telekomunikacja, turystyka, walka ze zorganizowaną przestępczością – w tym z przemytem narkotyków; odwołując się do decyzji lizbońskiego szczytu OBWE, zaapelowali o prowadzenie dalszych konsultacji między trzema subregionalnymi ugrupowaniami w celu wniesienia pozytywnego wkładu do międzyregionalnej współpracy i budowania nowego modelu wszechstronnego bezpieczeństwa europejskiego⁶⁵. Całością tej problematyki był przedmiotem obrad Międzynarodowej Konferencji w sprawie Współpracy Subregionalnej między Państwami OBWE jaka odbyła się w Sztokholmie w dniach 13-14 października 1998 r.

Uwzględniając rosnącą rolę ugrupowań subregionalnych w postzimnowojennej Europie, Rada Ministerialna OBWE na sesji w Oslo (2-3 grudnia 1997) zaleciła włączenie do opracowywanej – w ramach „Karty bezpieczeństwa europejskiego” – „Platformy bezpieczeństwa kooperatywnego” postanowień odnoszących się do współpracy subregionalnej w strefie OBWE⁶⁶. Zalecenie to zostało zrealizowane w odpowiednich zapisach „Karty bezpieczeństwa europejskiego” zaaprobowanej przez spotkanie na szczycie OBWE w Istambule w listopadzie 1999 r.⁶⁷

5. WNIOSKI

W procesie transformacji ładu europejskiego rozpoczętej znanymi wydarzeniami Jesieni Ludów 1989 r. w Europie Środkowej i Wschodniej oraz na obszarach przyległych pojawiły się nowe, na ogół mało sformalizowane formy współpracy wielostronnej nazwane ugrupowaniami subregionalnymi. Kolejno powstały: Inicjatywa Środkowoeuropejska, Grupa Wyszehradzka, Rada Bałtycka, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Czarnomorska Współpraca Gospodarcza, Euroarktyczny Region Morza Barentsa i Rada Arktyczna.

Wszystkie te ugrupowania odgrywają ważną rolę w całokształcie postzimnowojennej „architektury” europejskiej. W praktyce stwarzają warunki dla:

⁶⁵ Meeting of the Ministers for Foreign Affairs of the Member States of the Central European Initiative, Final Document, Sarajevo 1997 (źródło: URL (<http://www.digit.it/ceinet.org/metings/findoc.htm>)).

⁶⁶ The Way Ahead, Decision No. 3 on a Document-Charter on European Security, Organization for Security and Co-operation in Europe, MC(7).DEC/3, Ministerial Council, Oslo 1998, 2nd Day of the Seventh Meeting, „MC(7) Journal” nr 2, 3 December 1998, Agenda item 9.

⁶⁷ Charter for European Security, Organization for Security and Co-operation in Europe, Istanbul, November 1999 (źródło: URL (<http://www.osce.org>)).

- 1) wymiany informacji i prowadzenia konsultacji politycznych;
- 2) współpracy sektorowej w różnych dziedzinach, w tym w zakresie tworzenia tzw. miękkich gwarancji bezpieczeństwa w subregionach;
- 3) wspólnych inicjatyw i wystąpień wobec organizacji międzynarodowych, zwłaszcza euroatlantyckich i zachodnioeuropejskich.

Po kilku latach rozwoju ugrupowań subregionalnych coraz bardziej jest widoczna ich konstruktywna rola w promowaniu współpracy międzynarodowej i umacnianiu bezpieczeństwa europejskiego. Wszystkie ugrupowania subregionalne stanowią ważne, choć nie pierwszoplanowe elementy, całej struktury instytucjonalnej nowego ładu międzynarodowego. Są istotnym uzupełnieniem większych, starszych i bardziej zinstytucjonalizowanych struktur, takich jak: OBWE, NATO, Unia Europejska czy Rada Europy. Odpowiada to więc proklamowanej w dokumentach NATO i OBWE idei *interlocking institutions* i koncepcji bezpieczeństwa kooperatywnego. Formalnym wyrazem uznania ważnej roli międzynarodowej ugrupowań subregionalnych jest wpisanie ich do „Karty bezpieczeństwa europejskiego”, przyjętej na spotkaniu na szczycie OBWE w Istambule w listopadzie 1999 r.

BYĆ POLAKIEM W NIEMCZECH

Praca zbiorowa pod redakcją

Anny Wolff-Powęskiej i Eberharda Schulza

Str. 560

Praca oddana do rąk czytelnika stanowi wynik polsko-niemieckiego projektu badawczego. Wspólne pochylenie się nad zagadnieniem pozwala na bardziej obiektywną, wolną od polono-, jak i niemieckocentrycznego nastawienia ocenę. Każda migracja ma bowiem przede wszystkim głęboko ludzki wymiar. Stwarza problemy, których rozwiązanie wymaga wspólnych działań, wolnych od nacjonalistycznych tendencji.

Kontekst polsko-niemiecki oraz perspektywa włączenia Polski do Unii Europejskiej stwarza istotne ramy dla opracowania. Jego autorom towarzyszyło również pytanie, czy i w jakim stopniu postawa i zachowania polskich imigrantów wpływają na wzajemne stosunki między Polakami i Niemcami i odwrotnie, czy zmiana klimatu we wzajemnych stosunkach po 1989 r. rzutuje w istotny sposób na rzeczywistość „Polonii” w RFN? Czy upadek komunizmu wpłynął na zmianę strategii adaptacyjnych tego środowiska, a w sytuacji, gdy znikła bariera ustrojowo-polityczna, zmienił się stosunek do kraju pochodzenia i kraju gospodarzy?

Jeśli tom posłuży jako skromna inspiracja do dalszych, tak niezbędnych badań, to spełni on swój podstawowy dla nauki cel. Zawiera on obok prezentacji wyników badań pewne propozycje rozumnego współżycia Niemców i Polaków, dostarcza praktycznych wskazówek dla administracji różnych szczebli oraz politycznych decyzji. Z uwagi na fakt, iż jest to projekt polsko-niemiecki, praca ukazała się w obu wersjach językowych.

DO NABYCIA:

- w księgarniach naukowych
- w Instytucie Zachodnim, 61 - 854 Poznań,
ul. Mostowa 27 (także za zaliczeniem pocztowym)